

מדינת ישראל משרד המשפטים

היחידה למשפט עברי

ל' שבט, תשע"ט

5 פברואר, 2019

האיזון בין חופש הביטוי לבין הזכות לשם טוב ולפרטיות במשפט העברי*

ד"ר יעקב שפירא

כוחה וייחודה של יכולת ההתבטאות האנושית הוכרו עוד מקדמת דנא במקורות התרבות היהודית. אולם שלא כמו בתרבות המערבית, לא הוקנתה ליכולת ייחודית זו 'חופש' גורף. דווקא לנוכח עוצמתה של יכולת זו, נדרש האדם להקפיד על מוצא פיו - "מוֹצָא שְׁפָתַיךָ תִּשְׁמֹר" (דברים כג, כד).

הרמב"ם סווג את הדיבור לקטגוריות הלכתיות שונות אשר בכללן קטגוריה של דיבור אסור. בקטגוריה זו נכללים לא רק עדות שקר וכזב, אלא גם רכילות, לשון הרע, ונבלות פה. בצד זה קבע הרמב"ם קטגוריה של 'דיבור אהוב' - דיבור שעניינו רום מעלתו של האדם: שיח פילוסופי ושיח מוסרי. בהקשר לקטגוריה זו מוטעמת במקורותינו חשיבותו של חופש הביטוי, תוך הכרה בערך פרסום הדברים. חכמים מאוחרים יותר הבליטו בהקשרם של דברים אלה את חשיבות **חופש הדעה והביטוי** לבירור האמת. רבי אליעזר אשכנזי (נדד במקומות שונים באירופה, המאה ה־17) אף סבור כי החטא של דור הפלגה בהקמת מגדל בבל היה תכניתם להקמת 'קיבוץ מדיני' שלא יותר בו חופש דעה וחופש ביטוי ותושלט בו רק אמונה אחת.

הזכות לשם טוב ולפרטיות הוכרו אף הם במקורות היהודיים עוד מקדמת דנא, ולשם שמירתן נקבעו במשפט העברי הוראות מחמירות. כך לדוגמה נקבעו איסורי רכילות ולשון הרע האוסרים לספר בענייניו הפרטיים של אדם ובגנותו, אף אם מדובר בדברי אמת. פגיעה אנונימית שאינה מאפשרת לנפגע להתמודד מול הפוגע ולתבוע את עלבונו, וכן פרסום דברים פוגעניים בתיעוד שאינו משתכח מסווגים כפגיעה חמורה במיוחד.

הרמב"ם מטעים כי לשון הרע פוגעת בכל מי שנקשר אליה:

שלושה לשון הרע הורגת: האומר, והמקבלו, וזה שאומר עליו, והמקבלו יותר מן האומר (רמב"ם, הלכות דעות, פרק ז, הלכה ג).

* סיכום תמציתי של חוות דעת מפורטת אשר נמסרה לוועדה. חוות הדעת ניתנת לצפייה באתר חוות הדעת של היחידה למשפט עברי במשרד המשפטים, בכתובת: <https://tinyurl.com/fos-ivri>

דבריו האחרונים של הרמב"ם לפיהם עונשו של המקבל לשון הרע חמור יותר מזה של האומר אינם מובאים בנוסחי התלמוד, ואף לא בנוסחי מקורות הלכתיים אחרים הקדומים לרמב"ם, כפי שאלה מצויים בידינו. יש המבארים כי הרמב"ם מדגיש שלולי המקבל לא היו הדברים נאמרים כלל, ולפיכך עונשו חמור יותר. כך כותב רבי יצחק אבוהב (ספרד, המאה הי"ד): "המקבל לשון הרע הוא סבה למספרים אותו". רבי שבתאי סופר (מזרח אירופה - ארה"ב, המאה הי"ט) מוסיף: "ויש בזה מליצת התלמוד: 'לא עכברא גנב אלא חורי גנב' [=לא העכבר גנב אלא החור שדרכו העכבר נכנס הוא הגנב! קרי, גרם למעשה הגניבה] (קידושין לו ע"ב), דהמקבל הוא הגורם את הסיפור". בדברים אלה יש אמירה חברתית חשובה, הרלבנטית לימינו אלה, ולפיה מי שמספק אוזן קשבת - ובוודאי אף פלטפורמה - למספר לשון הרע, אחראי על הנזק שגורמים הדברים אף יותר ממספרם. דברים אלה נוגעים לבעלי אתרים ולספקי אינטרנט.

עם זאת, ההלכה היהודית מכירה בכך שלעתים אין ברירה אלא לפגוע בפרטיותו של האדם או בשמו הטוב, וזאת לשם מניעת נזק מאחרים. יש הסוברים כי לנוכח תפקידה החשוב של העיתונות בחברה המודרנית, הכוללת התרעה על עוולות, מסירת מידע חיוני, וביקורת השלטון כשהוא הולך בדרכים נלוזות - הרי שיש לאפשר לה חופש ביטוי. ברם, המשנה לנשיאה אליקים רובינשטיין, מטעים כי האתוס של המשפט העברי והתרבות היהודית מחייבים את העיתונות ברגישות גבוהה לשם הטוב, ובמיוחד עליה להיזהר מהיהרהר ואל לה לפרסם דברים פוגעניים בטרם נבדקו כיאות. יש המטעימים את חשיבות הביקורת השלטונית בהשראת נביאי ישראל, ובהתאם לכך מצדיקים את ביקורת דרכיהם הנלוזות של נבחרים הציבור. אחרים סבורים שאין מקום להתיר את דמם של אלה האחרונים, ופגיעה בכבודם היא פגיעה בכבודו של הציבור כולו.